A MAI KÍNAI ALKOTMÁNY TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI

Salát Gergely

Európában a valódi alkotmányos rend létrehozásának igénye a polgári forradalmak korszakában jelent meg. A feudális abszolutizmus ugyanis az uralkodónak – s az ő személyében az államnak – elvileg korlátlan hatalmat adott arra, hogy az alattvalók életébe bármikor bárhogyan beavatkozhassék. Természetesen korábban is léteztek olyan alapdokumentumok és jogszokások, amelyek biztosították az alattvalóknak – vagy azok egy csoportjának, elsősorban a nemességnek, városi polgárságnak, egyházi rendnek – egyes jogait az uralkodóval szemben (*Magna Charta, Aranybulla* stb.), de ezek teljes körű alaptörvénynek nem tekinthetők. A polgári átalakulás hozta meg az igényt az állampolgárok jogainak és kötelességeinek kodifikálására, valamint arra, hogy az államot áthághatatlan alaptörvénnyel (illetve alaptörvények sorozatával) korlátok

közé szorítsák, s meghatározzák az egyes állami szervek egymás közti, valamint az állampolgárokkal való viszonyait. A győztes forradalmak valóra is váltották e törekvéseket, s sorra jelentek meg a polgári jellegű alkotmányok (például az 1791-es francia alkotmány). Egyes országokban (pl. Anglia, Magyarország) nem egy egységes alkotmánylevélben foglalták keretbe az államműködés rendszerét, hanem sarkalatos törvények sorozatával, de ettől függetlenül ezen országok is egyértelműen alkotmányos rendszerűek voltak. Tehát Európában és Észak-Amerikában a 17–19. század folyamán alkotmányos berendezkedésű államok jöttek létre: alkotmányos és parlamentáris monarchiák, köztársaságok. Kínában az alkotmányos rendszer kiépülése jóval később kezdődött, és sok szempontból ma is tart.

I. Császárkori előzmények

I.1. A jog szerepe Az eltérő társadalomfejlődés és kulturális háttér miatt Kínában egészen a 19. század második feléig semmiféle alkotmányozási törekvés nem jelentkezett, sőt általában véve a jog szerepe is egészen más volt, mint a nyugati világban.[1] A császárkori kínai jogszemlélet gyökerei a császárkor (Kr. e. 221–Kr. u. 1911) előtti évszázadokra nyúlnak vissza,[2] s alapvetően két politikafilozófiai iskolához köthetők.

A konfucianizmus szerint – leegyszerűsítve – a jog afféle szükséges rossz: az ideális társadalomban nincs szükség törvényekre, a bölcs uralkodó vezetése alatt élő emberek az erények szerint élnek, s törvények nélkül is tudják, mit kell tenniük.[3] A *Beszélgetések és mondások* (*Lunyu* 论语) szerint Konfuciusz így vélekedett a törvényekről: „Ha száz esztendeig csupa erényes ember kormányozná a fejedelemséget, át tudná formálni még a leggonoszabb embereket is, és lemondhatnának a halálbüntetésről. Milyen igaz ez a mondás!" (XIII./11.)[4] „A mester mondotta: »Ha a népet rendeletekkel kormányozzák és büntetésekkel tartják féken, akkor ki fogja játszani [a büntetést], de a szégyent nem fogja ismerni. Ha az erénnyel kormányozzák és a szertartásokkal tartják féken, akkor ismerni fogja a szégyent, és mindig egyenes lesz.«" (II./3.)[5] „Ji Kangzi a kormányzásról kérdezősködött Kongzi-

1| A klasszikus kínai jogrendszerről és jogi gondolkodásról lásd MacCormack 1996, Ch'ü 1961, Bodde 1954, Bodde–Morris 1967, Ladany 1992, Shapiro 1990, Yang 1988, Zhang–Rao 1984, Chen, Jianfu 1999: 3–17, Jordán 2008: 11–25. Azokról a nézetekről, melyek szerint Kínában nem is létezett jog, lásd Alford 1997.

2| A kínai jog gyökereiről lásd Liu 1998.

3| A konfuciánus jogfelfogásról lásd Salát 2003: 28–40.

4| Tőkei 1980. I.: 118.

5| Tőkei 1980. I.: 56–57.

nél, s azt mondta: »Mit gondolsz, nem kellene megölni az erkölcsteleneket, hogy ezzel is segítsük az erkölcsösöket?« Kongzi így felelt neki: »De uram, a kormányzáshoz miért kellene megölnöd bárkit is? Ha te magad a jóra törekszel, akkor a nép is jó lesz. A nemes ember erénye olyan, akár a szél; a közönséges embereké pedig akár a fű. Ha fölötte fúj a szél, a fűnek meg kell hajolnia.«" (XII./18.)[6]

A legizmus a konfucianizmussal szemben pesszimista emberképből indul ki, s azt tartja, hogy az erények másodlagosak.[7] Az emberek alapvetően két dologra vágynak: arra, hogy megszerezzék azt, ami jó nekik, és arra, hogy elkerüljék azt, ami rossz nekik. Az uralkodónak ki kell használnia az alattvalók ezen tulajdonságát, s a „két fogantyúval" – a büntetésekkel és a jutalmakkal, vagyis a törvényekkel – kell motiválnia őket, hogy azt cselekedjék, ami az államnak hasznos, illetve tartózkodjanak attól, ami az államra nézve káros. A kormányzás fő módszere tehát a törvény, szemben a konfucianizmussal, amelyben az erény, a példamutatás a legfontosabb.

A császárkor elején, a Korai Han-korban (Kr. e. 206–Kr. u. 9.) a jogszemlélet területén a két iskola összeolvadt. Bár a legizmust hivatalosan elítélték, az idealista konfucianizmus önmagában alkalmatlan lett volna a birodalom kormányzására, így konfuciánus kormányzás címén legista módszereket is alkalmaztak, s részletes törvényeket dolgoztak ki, amelyeket igyekeztek szigorúan betartatni. Innentől fogva minden jelentősebb dinasztia kiadta a saját büntető törvényeit – a Tang-kortól már egységes kódexbe foglalva[8] –, illetve adminisztratív szabályait.

A jog Kínában ennek ellenére sem vált elsődleges életszabályozó normává: a mindennapi életben a hagyományoknak, szokásoknak jóval nagyobb szerepük volt, mint az írott törvényeknek. Az alattvalók az egymás közötti konfliktusokat igyekeztek a hagyományok alapján maguk között megoldani, például egy nagy tekintélyű közvetítő vagy a falu véne segítségével. A legalsóbb szinteken, a falvakban, ahol a kínaiak túlnyomó többsége élt, az állam nem is volt jelen; a legalacsonyabb szint, ahová az állam hivatalnokot nevezett ki, a több tízezer lakosú járás (*xian* 县) volt. A járási elöljáró egyben alsó fokú bíró is volt, ugyanakkor – mivel az egyes közhatalmi funkciók nem váltak szét – az ítélkezés mellett intézte az adószedést, a rendfenntartást, a közmunkák megszervezését stb is. Emiatt az államnak elemi érdeke volt, hogy az alsó szintű hivatalnokok idejüket és energiájukat ne pazarolják el apró-cseprő peres ügyekkel, vagyis hogy az alattvalók a lehető legkevesebb konfliktust vigyék bíróság elé. Emiatt a lakosokat igyekeztek elriasztani

6| Tőkei 1980. I.: 113.

7| A legizmusról lásd például Fu 1996, Salát 2003: 41–80.

8| A legkorábbi, Tang-kori büntető törvénykönyv angol fordítását lásd Johnson 1979, 1997.

a pereskedéstől, például azzal, hogy a tárgyaláson a felperest is a társadalmi rend megbontójaként kezelték, s például megbotozhatták.

Mindennek az lett a következménye, hogy az állami jogszolgáltatás – és maga a pozitív jog – a kínaiak számára viszonylag távoli, a mindennapi életben csak kis szerepet játszó intézmény volt, amelytől igyekeztek magukat távol tartani. Vagyis nem alakult ki olyasféle jogi tudatosság, mint Európában. Jellemző, hogy a kínai történelmi köztudat nem tart számon nagy törvényhozókat vagy jelentős törvénykönyveket – az egyetlen kivétel ez alól a Kr. e. 4. századi Shang Yang 商鞅, Qin 秦 állam hírhedten kegyetlen törvényeinek megalkotója, akinek megítélése kifejezetten negatív.[9] Az is jellemző, hogy a Tang-kor előttről egyáltalán nem hagyományozódtak ránk elsődleges jogforrások, vagyis az egyes dinasztiák bukásakor az írástudó elit sem tartotta fontosnak, hogy az előző korok törvényeit legalább kordokumentum gyanánt megőrizze.[10]

Ezen a hozzáálláson sem a zavaros köztársasági időszak (1912–1949), sem a Kínai Kommunista Párt uralmának első három évtizede nem változtatott. A törvények továbbra is mellékesek voltak, a pillanatnyi politikai akarat és irányvonal bármikor felülírhatta őket – sőt a kulturális forradalom (1966–1976) alatt a teljes jogi intézményrendszert szétverték. Törvények – a kulturális forradalom első éveinek kivételével – folyamatosan születtek, de az életet sokkal inkább eseti (párt)határozatok szabályozták, mint állami törvények. A helyzet csak harminc éve, a „reform és nyitás" 1978-as meghirdetése után kezdett megváltozni, amikor az egyre liberalizáltabb gazdaságnak és társadalomnak – és nem utolsósorban a külföldi befektetőknek, akiktől Kína gazdasági fejlődése jórészt függött – szüksége lett kiszámítható jogi keretekre. Emiatt az elmúlt három évtizedben sosem látott méretű törvényhozási munka és jogi propaganda folyt, s a vezetés kimondottan törekszik rá, hogy a törvényeknek tekintélyt biztosítson. A pillanatnyi politikai érdek helyett a törvények uralmára való áttérés folyamata a mai napig tart, a jogi tudatosság növekedett valamelyest, de a jog még mindig nem játszik olyan központi szerepet sem az állami életben, sem az állampolgárok mindennapjaiban, mint Nyugaton. A politika még mindig felülírhatja a jogot, s maguk az állampolgárok is szívesebben fordulnak a konfliktuskezelés jogon kívüli eszközeihez – például munka- vagy lakóhelyi békéltető bizottságokhoz –, mint bírósághoz.[11] A lakóhelyi bizottságok közvetítő szerepét egyébként maga

9| Shang Yangról lásd Salát 2003: 98–111.

10| A Tang-kor előtti időszakból elsődleges jogforrásként hivatalnoki sírokból előkerült kéziratokat ismerünk; az egyik ilyen szövegcsoport, a shuihudi leletegyüttes elemzését és részleges fordítását lásd Salát 2003. A császárkori kínai jogról fontos forrásaink a hivatalos történeti művekben szereplő *Xingfazhi* (Értekezés a büntetésekről és törvényekről) című fejezetek; a legelső Xingfazhi fordítását lásd Salát 2005.

11| Lásd például Pei 1999, Chen Yingying 2009. Egyéb konfliktuskezelési módszerekről lásd Diamant 2000.

a hatályos alkotmány is rögzíti. Maguk a bíróságok is gyakran igyekeznek ítélkezés helyett békéltetni.[12] Az állammal szembeni perek meglehetősen ritkák (de van rájuk példa).

I.2. A császárkori állam[13] A jog korlátozott szerepe miatt a császárkori kínai jogrendszerből a magánjogi szabályozás szinte teljesen hiányzott, az állampolgárok egymás közötti viszonyait – a szerződésektől az öröklésig, a házasságtól az egyéb polgári ügyekig – a hagyomány és a (jog)szokás határozta meg, amely az egyes vidékeken különböző lehetett. A kínai jog alapvetően közjog volt, de ezen belül is elsősorban a büntetőjogra és az adminisztratív – az egyes hivatalok tevékenységét szabályozó – előírásokra korlátozódott. Az írott alaptörvény fogalma Kínában teljesen ismeretlen volt, sőt valójában íratlan alkotmány sem létezett, mert az állam hatalmát elvileg semmi nem korlátozta. A mai alkotmányok elmaradhatatlan része az állami szervek és tisztségviselők hatáskörének, egymáshoz való viszonyának leírása. Ilyen jellegű dokumentumok a régi Kínában is léteztek, sőt a joganyag legnagyobb részét éppen a hivatalok működését szabályozó aprólékos adminisztratív előírások tették ki. Csakhogy ezekből éppen a garanciális jelleg hiányzott, ami a mai alkotmányok egyik leglényegesebb eleme. A császár (*huangdi* 皇帝) elvileg korlátlan hatalommal rendelkezett, az ő tevékenységét semmilyen törvény nem korlátozta. Hatalma, legitimációja a személytelen istenségként kezelt Égtől származott, amely az adott dinasztiát felruházta az úgynevezett „égi megbízatással" (*tianming* 天命). Azt, hogy a dinasztia rendelkezett az égi megbízatással, az igazolta, hogy a dinasztiaalapító képes volt katonai erővel megszerezni a trónt – ha ugyanis az Ég nem őt választotta volna, akkor nem tudott volna dinasztiát alapítani. A katonai győzelemre már önmagában legitimáló tényezőként tekintettek.

A császár tehát az Ég megbízása alapján ült a trónon, ami azzal is járt, hogy jogi eszközökkel hatalma korlátozhatatlan volt. Ez persze nem azt jelenti, hogy semmiféle szabálynak nem kellett megfelelnie: valójában a hagyományok, szokások, rituális előírások szigorúan megszabták, hogy az uralkodó mit tehet, mit nem. Ezek azonban nem jogi normák voltak, s ha az uralkodó megszegte őket, szóbeli vagy írásbeli tiltakozáson, intésen, könyörgésen kívül más módon nem lehetett fellépni ellene. Ám a kínaiak hite szerint ilyenkor az Ég lépett közbe, természeti katasztrófákkal, furcsa égi jelenségekkel, parasztfelkelésekkel figyelmeztette a császárt, s ha az nem változtatta meg viselkedését, akkor az Ég

12| Huang 2006.

13|A hagyományos kínai államnak könyvtárnyi irodalma van. Témánk szempontjából jó kiindulási pontokat jelentenek a Schram 1987 kötetben szereplő tanulmányok, illetve megfelelő leírást ad Quigley 1923.

visszavonta megbízatását, s a dinasztia megbukott.[14] Vagyis a jogi ellensúlyok helyett a kínai hagyományban az Ég korlátozta a császári hatalmat.

Nemcsak a császár, hanem maga az állam is elvileg korlátlan hatalmú volt. A kínaiak számára a társadalmi szerződéselméletek teljesen ismeretlenek voltak, az állami hierarchiát az égi rend leképeződésének tartották, s magára az államra úgy tekintettek, mint az emberi életnek az Ég által megszabott, természetes keretére. A kínai típusú, dinasztikus-bürokratikus állam – az egyetlen államfajta, amelyet a kínaiak ismertek és emberhez méltónak tartottak – a kínaiak számára egyet jelentett a civilizációval, s mélyen lenézték az ilyen állammal nem rendelkező szomszédaikat, például a lovas nomád törzseket. Ennek az államnak a hatásköre mindenre kiterjedt: felelt az egész világ rendjéért (a kínaiak szemében a kínai állam elviekben az egész világot lefedte), beleértve nemcsak a társadalmat, hanem a természetet is. Sőt a császár és hivatalnokapparátusa hitvitákban dönthetett, templomokat és kolostorokat létesíthetett és számolhatott fel, s isteneket is kinevezhetett és elmozdíthatott, vagyis még a vallási és természetfeletti szféra ügyeibe is beleszólása volt. Elvileg tehát nem volt olyan terület, amely felett az államnak nem lett volna hatalma.

Természetesen mindez nem jelenti azt, hogy a kínai állam valóban totalitárius módon működött, s az alattvalók mindennapi életébe is rendszeresen beleszólt. A hivatalnokokat egyrészt korlátozták a hagyományok és a konfuciánus előírások – ezeket persze megszeghették, de ez hosszú távú előmenetelüket negatívan befolyásolhatta, hiszen a felsőbb szintek rendszeresen ellenőrizték a mandarinok erkölcsös viselkedését. Másrészt gyakorlatilag is lehetetlen lett volna az alattvalók felett totális ellenőrzést gyakorolni, mivel ehhez olyan hatalmas bürokrácia kellett volna, amelyet Kína nem tudott volna eltartani. Valójában a kínai hivatalnokszervezet meglehetősen kicsi volt: még a Qing-dinasztia 清 végén, a 19. században is csupán 30–50 ezer mandarin kormányozta az országot, pedig ekkor a népesség már több százmillióra volt tehető. Ráadásul a központilag kinevezett hivatalnokoknak ahhoz, hogy munkájukat sikeresen végezhessék, jó kapcsolatot kellett fenntartaniuk a helyi elittel – hiszen a rájuk bízott terület tekintélyes, befolyásos személyeinek segítsége nélkül, rosszabb esetben passzív ellenállásával szemben alapvető feladataikat sem tudták volna ellátni –, s ezért tiszteletben kellett tartaniuk a helyi hagyományokat. A gyakorlatban tehát a kínai állam működése a központi hatalom és a helyi erők bonyolult egyensúlyán és együttműködésén alapult – és alapul a mai napig. Ugyanakkor jogi jellegű korlátja az államnak nem volt, s az a szemlélet, amely szerint az állam egy-

14| A rossz kormányzás – különösen az igazságtalan ítélkezés – és a természeti katasztrófák kapcsolatáról lásd Hsu 1970.

általán nem mindenható, Kínában ismeretlen volt, csakúgy, mint a jogilag körülbástyázott helyi, szervezeti, személyi, egyházi, rendi stb. autonómiák.

Itt érdemes kitérni az emberek jogaival kapcsolatos hagyományos kínai szemléletre. A fentiekből következik, hogy Kínában az emberi jogok fogalmát nem ismerték; az állammal szemben az alattvalóknak nem voltak törvénybe foglalt jogaik. Jellemző, hogy 'alanyi jog, jogosultság' jelentésű szó nem is létezett a klasszikus kínai nyelvben. Ez azonban csak elvi szinten jelentett „jogtalanságot", vagyis hiányzott ugyan a jogok elméleti háttere és definiálása, de a gyakorlatban bizonyos jogok érvényesültek, és az állam védelmét élvezték. Ez természetesen nem vonatkozott az állami ügyekbe való beleszólásra: képviseleti vagy más érdekérvényesítő intézmények nem léteztek, ám egyéni vagy csoportos panasz- és javaslattételre volt lehetőség akár intézményesen (beadványok, petíciók formájában), akár informálisan. Ugyanakkor az emberek egymás közötti viszonyait, az azokban jelentkező jogokat és kötelességeket az állam jogi eszközökkel is szabályozta. A jogokat nem fogalmazták meg, nem mondták ki például, hogy védik a magántulajdonhoz való jogot, ugyanakkor büntették a lopást – vagyis a gyakorlatban a jog érvényesült, anélkül hogy jognak nevezték volna, s a tulajdon elméleti hátterét tisztázták volna. Ugyanez vonatkozott más alapvető jogokra (például élethez, testi épséghez való jog).

Az állam és az alattvalók viszonya egyoldalúan volt meghatározva, csak az alattvalók kötelességeit írták elő, ugyanakkor a hagyomány és a konfuciánus etika tiltotta a császári és hivatalnoki önkényeskedést, így a gyakorlatban az emberek az állammal szemben is számottevő biztonságot élveztek. A hivatalnoki önkényt a törvények is tiltották, de természetesen nem az emberek szabadsághoz, testi épséghez, tulajdonhoz stb. való jogából kiindulva, hanem a konfuciánus tanításból, mely szerint az erénytelen kormányzás zűrzavarhoz – és a dinasztia bukásához – vezet.

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy a kínai állam- és jogszemlélet jelentősen eltért a római jogi alapokon nyugvó európaitól, s a több ezer éves hagyományok hatása ma is érződik. A mai kínai alkotmány értelmezésekor tehát érdemes ezt a történeti kontextust is figyelembe venni. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a hagyományos kínai jog és államszervezet semmiképpen nem tekinthető alacsonyabb rendűnek a nyugatinál. Sőt, érdemes felfigyelni arra a tényre, hogy a Kínai Császárság a világtörténelem egyik legtartósabb és legstabilabb államalakulata volt (e tekintetben csak az ókori Egyiptommal vethető össze), amelyet több mint kétezer éves története során elkerültek a forradalmak és a hirtelen társadalmi-szellemi paradigmaváltások.

I.3. Alkotmányozási kísérletek a császárság utolsó éveiben A 19. század második felében, a Nagy Qing Birodalom egyre mélyülő válsága idején, az erőszakkal megnyitott országba egyre gyorsuló ütemben kezdtek beáramolni a külföldi ideológiák és eszmék. Ekkor ismerkedett meg a felvilágosult kínai értelmiség a konstitucionalizmus gondolatával is, amely, mint láttuk, a hagyományos kínai világban teljesen ismeretlen volt. Egymás után fordították le a nyugati államtudománnyal, gazdasággal, politikával foglalkozó műveket. Főleg az angol, francia és amerikai munkáknak volt nagy hatásuk a reformerek gondolkodására, s mivel ezek az országok az alkotmányosság „őshazáinak" számítanak (annak ellenére, hogy Angliának a mai napig nincs írott alkotmánya), így szakirodalmukban igen nagy hangsúlyt kapott az alkotmányeszme. Természetesen ez nagyban befolyásolta a Kínát megújítani akarók gondolkodását, s a semmiféle demokratikus hagyománnyal nem rendelkező, államideológiáját a több mint kétezer éves konfucianizmusra építő birodalom reformok általi megerősítésének egyik első lépését az alkotmányos monarchia megteremtésében látták. Ezt a törekvést felerősítette a japán minta – az 1868-as Meiji-restauráció után a szigetország alkotmányos monarchiává alakult (magát a Meiji Alkotmányt 1889-ben hirdették ki), s gyors gazdasági fejlődésnek indult, olyannyira, hogy 1894–1895-ben megalázó vereséget mért Kínára.[15]

A korszak reformértelmiségi vezéralakjai, Kang Youwei 康有为, Liang Qichao 梁啟超 és társaik egyértelműen a rendszer alkotmányos monarchiává alakítását tűzték ki célul. Terveik megvalósításához sikerült megnyerniük a fiatal Guangxu 光绪 császárt, s 1898-ban sor került a „száznapos reform" nevű eseménysorozatra.[16] A reformok sikerre jutásuk esetén konzerválták volna a Qing-dinasztia uralmát, viszont a császár hatalmát korlátozta volna egy törvényhozó testület, s a nép jogait is kodifikálták volna. Kang Youweiék nem gondoltak a monarchikus államforma megszüntetésére (később emiatt kerülnek vitába a köztársaságpártiakkal), csak a nyílt abszolutizmust próbálták korlátozni. Cixi 慈禧 anyacsászárné és konzervatív hívei még e mérsékelt reformokat is megakadályozták, s az alkotmányos reform gondolata néhány évre lekerült a napirendről. A százegynéhány napig tartó reformkormányzás alatt alkotmány kidolgozására nem került sor. A megújhodási mozgalomnak azonban az alkotmányfejlődés szempontjából nagy eredménye volt, hogy az alkotmányosság eszméjét széles körben elterjesztette a birodalomban, s ezután már nem lehetett Kínában reformokról beszélni az alaptörvény kérdésének megkerülésével.

15| A Meiji Alkotmány alapján létrehozott rendszer kezdeti – egyáltalán nem problémamentes – működéséről, amelyről a kínai értelmiségnek információi és tapasztalatai lehettek, lásd Akita 1962.

16| A száznapos reformról lásd például Wong 1992, Kwong 2000.

A Qing-udvar nem reménykedhetett sokáig abban, hogy sikerül változatlan módon fenntartania uralmát, s a bokszerfelkelés (1900) után vonakodva lépéseket tett az alkotmányos kormányzásra való átállásra.[17] 1905-ben egy bizottságot küldtek külföldre, hogy vizsgálja meg több nyugati ország alkotmányos rendszerét. 1906-ban hivatalosan bejelentették, hogy megkezdik az alkotmányozás előkészületeit. 1908 szeptemberében közzétették a *Császári rendeletre kiadott vázlatos alkotmány* (*Qinding xianfa dagang* 钦定宪法大纲) című dokumentumot.[18]

A *Császári rendeletre kiadott vázlatos alkotmány* a kiadásától számított 9 év múlva lépett volna hatályba, ez idő alatt teremtették volna meg az alkotmányos szervezetrendszert. Ha nem bukik meg közben a dinasztia, s vele együtt a császárság intézménye, akkor a dokumentum alapján Kína alkotmányos császársággá alakult volna át, kivételesen erős császári hatalommal.[19]

Az alaptörvényvázlat 23 paragrafusból áll, s két részre tagolódik. Az első rész „Az uralkodó hatalmáról" 14 paragrafust, a második rész „Az alattvalók jogairól és kötelességeiről" 9 paragrafust tesz ki, s ez az arány is jelzi, hogy a szöveg a hangsúlyt a császár jogaira helyezi. A tervezet leszögezi, hogy az uralkodó szent és sérthetetlen. Joga a törvény kihirdetése, korlátlanul megvétózhatja a törvényhozó gyűlés által elfogadott jogszabályokat, javaslatokat tehet. Összehívhatja, felfüggesztheti, feloszlathatja a parlamentet, rendeleteket adhat ki. Ő nevezi ki a főhivatalnokokat, vezérli és vezényli a hadsereget, nemzetközi szerződést köthet, szükségállapotot rendelhet el, dönthet háború és béke kérdésében stb. Tehát hatásköre igen széles, de már létezik mellette a parlament, amely vele együtt részt vesz a törvényhozásban, s a végrehajtó hatalom gyakorlására kormányt is kineveznek. A császári hatalom körülírása mellett kodifikálják az alattvalók egyes jogait is. Így mindenki rendelkezik a hivatalviselés jogával, s bizonyos szabadságjogokkal: szólás-, gyülekezési, egyesülési szabadsággal stb. (természetesen csak a törvényes keretek között). Törvényben meghatározott eseteken kívül senkit nem lehet letartóztatni, fogva tartani, megbüntetni.[20]

A *Császári rendeletre kiadott vázlatos alkotmány* már nem léphetett hatályba, mivel a dinasztiát az 1911-es felkelés elsöpörte. A tervezet jelentősége abban áll, hogy ez Kína első alaptörvény jellegű dokumentuma, s meghonosította Kínában azt a hagyományt, miszerint mindenféle hatalom legitimációjához szükséges, hogy alkotmányos köntösbe öltöztessék.

17| A késő Qing-kor jogi és alkotmányos reformtörekvéseiről lásd Chen, Jianfu 1999: 17–23.

18| Chen, Jianfu 1999: 59. A dokumentum szövegét lásd http://zh.wikisource.org/wiki/欽定憲法大綱.

19| Az alkotmány lényegében az 1889-es japán alkotmány másolata volt, azzal a különbséggel, hogy a császári hatalom korlátozására vonatkozó rendelkezéseket kihagyták belőle.

20| Wei 1994: 57–58.

1911-ben, amikor végleg megingott a dinasztia hatalma, bejelentették, hogy felgyorsítják az alkotmányos rendre való áttérést. 1911 májusában fel is állították az „alkotmányos kormányt", ám az intézkedés féloldalasságát mutatja, hogy a kabinetben az összes kulcspozíciót konzervatív mandzsu nemesek kapták meg. De ekkor már minden intézkedés megkésett, a Qing-dinasztiát valószínűleg semmiféle reform nem tudta volna megmenteni. Az 1911. október 10-én Wuchang 武昌 városában kitört felkelés sikerét követően a tartományok sorra jelentették be elszakadásukat a központi mandzsu kormányzattól.

A dinasztia még egy utolsó kétségbeesett kísérletet tett, hogy mentse, ami menthető. 1911. november 3-án, mindössze háromnapos előkészület után közzétették az új alaptörvényt, amely kibocsátása napján hatályba is lépett. A *19 fontos alkotmányos cikkely* (*Xianfa zhongda xintiao shijiu tiao* 宪法重大信条十九条) című dokumentum kompromisszumos megoldásokkal próbálta lecsendesíteni az országban tomboló forradalmi megmozdulásokat.[21] Az uralkodó jogkörét erősen korlátozta, kimondta, hogy a császár csak az alkotmány keretein belül gyakorolhatja hatalmát. Ez igen drasztikus szakítás volt a hagyománnyal, miszerint az égi megbízatás alapján tevékenykedő császárt semmi nem korlátozhatja. Azt is leszögezték, hogy az alkotmányt a parlament szövegezheti meg, fogadhatja el és módosíthatja, a császárnak csak a kihirdetés joga van fenntartva. A miniszterelnököt a parlament választja (ez is szakítás a több ezer éves hagyományokkal, melyek szerint a főminisztert a császár nevezi ki), de az uralkodótól kapja megbízatását. Nemzetközi szerződést csak a parlament hozzájárulásával lehet kötni. Tehát a császár hatalmát erősen korlátozzák, bár személye továbbra is szent és sérthetetlen, a hadsereg vezérlete és vezénylete is az ő kezében marad, s a végrehajtó hatalomba döntő beleszólása van azzal, hogy a miniszterelnököt ő bízza meg.[22]

A *19 fontos alkotmányos cikkely,* ha lett volna idő rendelkezéseit végrehajtani, viszonylag kiegyensúlyozott alkotmányos monarchiává alakította volna Kínát. A dinasztiát és a császárságot azonban már nem lehetett megmenteni, 1912. január 1-jén kikiáltották a Kínai Köztársaságot, s ez természetesen alapvető változásokat hozott az alkotmányos fejlődésben is.

21| A dokumentum szövegét lásd http://zh.wikisource.org/wiki/憲法重大信條十九條.
22| Wei 1994: 58–59; Chen, Jianfu 1999: 59.

II. A Kínai Köztársaság alkotmányai

II.1. A Kínai Köztársaság első alkotmánya 1912. január 1-jén Nanjingban megalakult az ideiglenes kormány, s Sun Yat-sen (Sun Zhongshan 孙中山) lett az ideiglenes köztársasági elnök. Az új köztársaság kezdeti jogi kereteit egy 1911 decemberében kidolgozott dokumentum, *A Kínai Köztársaság ideiglenes kormánya szervezetének vázlata* (*Zhonghua Minguo linshi zhengfu zuzhi dagang* 中华民国临时政府组织大纲) írta körül.[23] Ez erős elnöki rendszert fogalmazott meg, szemben a nemsokára kiadott ideiglenes alkotmánnyal, amely jobban korlátozta az elnöki jogköröket.[24]

Hamarosan látszott azonban, hogy az ország gyors és gyökeres átalakítására nincs lehetőség, kompromisszumot kell kötni olyan erőkkel, amelyek nem feltétlen hívei az alkotmányos köztársaságnak. 1912. február 14-én Sun Yat-sen lemondott az ideiglenes elnökségről, s március 10-én Yuan Shikait 袁世凯 iktatták be a helyére (ezért cserébe az ekkoriban Kínában a legnagyobb katonai erővel rendelkező Yuan Shikai tábornok békés úton lemondatta a trónról a Qing-dinasztiát). A köztársasági erők, hogy megakadályozzák Yuan Shikai esetleges diktatórikus törekvéseit, márciusban az Ideiglenes Nemzetgyűlésben elfogadták *A Kínai Köztársaság ideiglenes alkotmányát* (*Zhonghua minguo linshi yuefa* 中华民国临时约法). Ez lett Kína első igazi alkotmánya.[25]

Az *Ideiglenes alkotmány* 7 fejezetre van osztva, s 56 cikkelyből áll. Mintájául a nyugati országok polgári alkotmányai szolgáltak, hozzájuk hasonlóan rendezte az állam felépítését, valamint az állampolgárok alapvető jogait és kötelességeit.

Kinyilvánította, hogy az ország szuverenitásának hordozója a nép egésze, s hogy minden állampolgár egyenlő, fajra, osztályra, vallásra stb. való tekintet nélkül.

Az *Ideiglenes alkotmány* az államszervezettel kapcsolatban átvette a Nyugattól a hatalmi ágak hármas megosztásának elvét. Az állam főbb szervei: nemzetgyűlés, ideiglenes elnök, államtanács, valamint a bírósági szervezet. A nemzetgyűlés kezében van a törvényhozó hatalom, jogszabályokat hozhat, megválaszthatja az ideiglenes elnököt és az alelnököt, s a nemzetgyűlés hozzájárulása szükséges az ideiglenes elnök intézkedéseinek érvényességéhez a miniszterek, nagykövetek kinevezésénél, hadüzenetnél, békekötésnél, általános amnesztia kihirdetésénél stb. Joga van eljárást indítani az ideiglenes

23| Szövegét lásd http://zh.wikisource.org/zh-hant/中華民國臨時政府組織大綱.

24| Chen, Jianfu 1999: 60.

25| Szövegét lásd: http://zh.wikisource.org/zh-hant/中華民國臨時約. Az alkotmány korabeli hivatalos angol fordítását lásd „The Provisional Constitution of the Republic of China". A korszak fordulatos történelméről lásd az egykorú beszámolót: „Recent Political Developments in China".

elnök és az államtanács tagjai ellen. Az ideiglenes elnök képviseli a kormányt, ő a kormányzati ügyek fő irányítója. Kihirdeti a törvényeket, törvényjavaslatot terjeszthet be. Ő a hadsereg vezetője, kinevezi és elbocsátja a főbb katonai és polgári hivatalnokokat, szerződést, békét köthet, hadba lépést jelenthet be, elrendelheti a szükségállapot bevezetését, általános és egyedi amnesztiát adhat, s fogadhatja a külföldi országok követeit. Természetesen intézkedéseinek nagy része csak a nemzetgyűlés hozzájárulásával érvényes. Az államtanács a miniszterelnökből és a miniszterekből áll. Ez a végrehajtó hatalom fő szerve, segít az ideiglenes elnöknek a kormányzásban. Javaslatokat tehet az elnöknek, ellenjegyzi az elnök által kihirdetett törvényeket és rendeleteket, s együttes felelősséget visel ezekért. A bíróságok végzik az ítélkezést. Az ideiglenes elnök és az igazságügyi miniszter nevezi ki a bírókat, akik függetlenül, felsőbb hatóság beavatkozásától mentesen működhetnek, s csak törvényes eljárás alapján mozdíthatók el.

Az *Ideiglenes alkotmány* deklarálja az állampolgárok demokratikus szabadságjogait. Mindenki rendelkezik az élethez, lakhatáshoz, tulajdonhoz és vállalkozáshoz való joggal. A polgárokat megilleti a szólás, utazás, gyülekezés, egyesülés, költözés, vallásgyakorlás stb. szabadsága. Joguk van kérelmezni, panaszt tenni, s mindenkit megillet az aktív és passzív választójog. Csak a közérdek, a társadalmi rend védelmében és vészhelyzet esetén korlátozhatók az állampolgárok jogai és szabadságai.

Az *Ideiglenes alkotmány* kiadói tehát egy félprezidenciális jellegű, a polgárok szabadságjogain alapuló köztársaság megteremtését tűzték ki célul. Az alaptörvény azonban az elmaradott, kizárólagosan autokratikus, abszolutista előzményekkel rendelkező kínai társadalomban légüres térbe került, rendelkezéseit – főleg a polgárok jogait illetően – betartatni lehetetlen volt, s ez nem is állt érdekében a nemsokára hatalomra kerülő csoportoknak. A mai kínai jogtörténetírás abban látja az 1912-es ideiglenes alkotmány jelentőségét, hogy meghonosította a köztársasági eszmét szerte a birodalomban, s ennek is köszönhető, hogy a későbbi restaurációs kísérletek a közvélemény ellenállásán elbuktak.[26]

I.2. Yuan Shikai és a hadurak országlásának alkotmányai Yuan Shikai nem elégedett meg ideiglenes elnökké választásával, s nagyravágyó tervei megvalósításában akadályozta őt az 1912-es ideiglenes alkotmány is. Először jogon kívüli eszközökkel leszámolt ellenfeleivel, rendeleti úton eltávolította a neki ellenszegülő főhivatalnokokat, a nemzetgyűlés tiltakozása ellenére kölcsönt vett fel hadserege megerősítésére, majd 1913. október 6-án a félig megfélemlített,

26| Wei 1994: 59–61.

félig megvesztegetett nemzetgyűléssel elnökké választatta magát (eddig csak ideiglenes elnöke volt az országnak). 1914 januárjában szétkergette a nemzetgyűlést, s ugyanezen év május 1-jén életbe léptetett egy új alaptörvényt *A Kínai Köztársaság alkotmánya* (*Zhonghua Minguo yuefa* 中华民国约法) címmel.[27] Ezt a jogtörténetírás *Yuan-féle alkotmány*nak (*Yuan ji yuefa* 袁记约法) nevezi.

A Yuan-féle alkotmány mögött húzódó politikai szándék egyértelmű: Yuan Shikai meg akarta erősíteni az elnöki pozíciót, hogy ez mintegy ugródeszkaként szolgálhasson neki a császári címhez. Ennek megfelelően az alkotmány szerint szinte teljesen megszűnt a parlamentnek az elnököt korlátozó jogköre, deklarálták, hogy semmilyen szerv nem áll az elnök felett, ő az ország vezetője, s övé a legfőbb kormányzati hatalom. Kifelé az elnök képviseli Kínát, vezeti a hadsereget, kinevezi és elbocsátja a hivatalnokokat, szerződéseket köthet stb. Összehívhatja, s ha neki úgy tetszik, feloszlathatja a nemzetgyűlést, valamint abszolút vétójoga van a törvényhozás határozataival szemben. A legfontosabb jogkörbővítés: az elnök törvényerejű rendeleteket adhat ki – ezzel gyakorlatilag biztosítva van, hogy a parlamentet félretéve is tudjon kormányozni. Így hatalma tulajdonképpen majdnem megegyezik a császáréval.

Pozícióit megerősítve Yuan most már nyíltan tört a restaurációra, s 1915. december 11-én hivatalosan is bejelentették a monarchikus államforma visszaállítását, Yuan Shikai trónra lépését. 1916-tal kezdődő uralkodási érájának a „Nagy Alkotmányosság" (*Hongxian* 洪宪) nevet adta. Végül is terve nem sikerült; az időközben köztársaságpártivá vált közvélemény megakadályozta a restaurációt, Yuan kénytelen volt bejelenteni, hogy lemond az államforma megváltoztatásáról (1916. március 22.), s 1916 júniusában meghalt. Utódja, Li Yuanhong 黎元洪 visszaállította az 1912-es *Ideiglenes alkotmány*t.

Az ezt követő belháborús időszakban még inkább nincs értelme alkotmányosságról beszélni, mint az eddig tárgyalt periódusban. Az ország egymással marakodó hadurak hadszíntere lett, akik közül sokan maguk is adtak ki saját alkotmányt, de mire ezeknek valami hatása lett volna, meghozójuk már rég megbukott.[28] A következő „országos" jellegű alkotmányt 1923-ban fogadták el. 1923 októberében Cao Kun 曹锟, a Zhili 直隶 militarista csoport vezetője fegyvereseivel körbevette a pekingi parlamentet, s szavazatonként 5000 *yuan*ért megválasztatta magát elnöknek, valamint hatalma legitimálására elfogadtatott egy új alkotmányt. Az alaptörvény címe: *A Kínai Köztársaság alkotmánya* (*Zhonghua Minguo xianfa* 中华民国宪法), s ez Kína történetében a legelső „szabályosan" elfogadott és kihirdetett alkotmány (az ezt

27| Wei 1994: 61–62. Az alkotmány szövegét lásd http://zh.wikisource.org/zh-hant/中華民國約法. A Yuan-féle alkotmány előtt 1913-ban a Guomindang tagjai is kidolgoztak egy tervezetet (*Ég Temploma tervezet, Tiantan xiancao* 天坛宪草), amely azonban nem lépett hatályba (Chen, Jianfu 1999: 60–61).

28| 1908-tól 1946-ig összesen 12 alkotmány, ideiglenes alkotmány, alkotmánytervezet készült Kínában (Jordán 2008: 179). Az alábbiakban csak a fontosabbakat emeljük ki.

megelőzőket nem a törvényeknek megfelelően megválasztott parlament adta ki, hanem vagy valamely nem állandó törvényhozó gyűlés, vagy egy éppen megerősödött hadúr). A címe is mutatja, hogy nem ideiglenes megoldásnak szánták, de a történelem hamar túllépett rajta.[29]

A *Kínai Köztársaság alkotmánya,* vagy ahogy a kortársak nevezték, a „megvásárolt alkotmány" (*huixuan xianfa* 贿选宪法) igyekezett megszilárdítani a Zhili csoport hatalmát. Deklarálta, hogy „a Kínai Köztársaság örökké egységes demokratikus állam", s hogy az ország szuverenitásának a nép egésze a hordozója. Megerősítette az elnök pozícióját, rábízta a hadsereg vezetését, s felruházta a parlamenti ülések felfüggesztésének jogával, sőt bizonyos esetekben az elnök fel is oszlathatta a törvényhozást.

1924 októberében Feng Yuxiang 冯玉祥 tábornok megbuktatta Cao Kunt, így a „megvásárolt alkotmány" nem sokáig maradt hatályban. 1924 novemberében Duan Qirui 段祺瑞 jutott hatalomra Pekingben. 1925 augusztusában a kormány bizottságot küldött ki új alkotmány kidolgozására, s decemberre el is készült *A Kínai Köztársaság alkotmányának tervezete* (*Zhonghua Minguo xianfa caoan* 中华民国宪法草案) című dokumentum.[30]

Az alkotmánytervezet újfent erős elnöki hatalmat alakított ki, melynek leglényegesebb eleme, hogy az elnök törvény erejével bíró rendeleteket adhat ki. Az elnök helyettese (az alelnök) egyben a felsőház elnöke is, így az elnök nagyban befolyásolhatja a törvényhozást. Az elnök megválasztása elektorok útján, közvetett választással történik. A dokumentumból kimaradt a Kína egységességére vonatkozó passzus, s a tartományoknak joga lett saját tartományi alkotmányok kibocsátására (ez a kitétel nyilvánvalóan a többi hadúrral való kompromisszum eredménye). Az alkotmánytervezet csak tervezet maradt, a hadurak marakodása s az „északi hadjárat" megakadályozta elfogadását.

II.3. A Guomindang-kormány alkotmányai A Guomindang 国民党 hadserege által vezetett északi hadjárat (1926–1928) jórészt felszámolta a hadurak hatalmát, s elvileg véget vetett Kína széttagoltságának. A hadjárat során a Guomindangban felülkerekedtek a Chiang Kai-shek (Jiang Jieshi 蒋介石) vezette erők, amelyek szemben álltak a kommunistákkal és a Guomindangon belüli balos elemekkel. Hatalmuk megszilárdítására és legitimálására győzelmük után nemsokára új alkotmányt bocsátottak ki. Ideológiai alapjául a vezetés Sun Yat-sennek a demokráciába való átmenetről szóló elképzelését választotta. Sun elmélete szerint az átmenet három szakaszban történik: az első a katonai diktatúra korszaka (*junzheng shiqi* 军政时期), ezt követi

29| Wei 1994: 62–63. Az alkotmány szövegét lásd: http://zh.wikisource.org/zh-hant/曹錕憲法. A Cao Kun-féle alkotmány tartalmának és előzményeinek ismertetését lásd Quigley 1924, illetve Jordán 2008: 180–181.
30| Wei 1994: 63.

a „politikai gyámság" hatéves periódusa (*xunzheng shiji* 训政时期), amelyben a Guomindang párt vezetői gyakorolják a hatalmat az önmagát igazgatni még képtelen nép fölött. Csak ezután kezdődhet meg az alkotmányos kormányzás (*xianzheng shiji* 宪政时期). Chiang Kai-shek 1929-ben meghirdette a politikai gyámság korszakának kezdetét (s kormányzása alatt nem is látta elérkezettnek az időt a harmadik, demokratikus szakaszba való átmenetre), ezzel is legitimálva uralmának demokratikus korlátoktól való mentességét. 1931 májusában összehívták a Guomindang-féle nemzetgyűlést, s júniusban kiadták az új alkotmányt *A Kínai Köztársaság átmeneti alkotmánya a politikai gyámság időszakában* címmel (*Zhonghua Minguo xunzheng shiqi yuefa* 中华民国训政时期约法).[31] Ez az alkotmány aztán 15 éven át, 1946-ig maradt hatályban.

Az alkotmány 8 fejezetből, 89 cikkelyből áll. Legfontosabb rendelkezésként deklarálja a Guomindang egypárti uralmát, s hogy a nemzeti kormány a Guomindang pártnak van alárendelve. A politikai gyámság időszakában a főhatalom a Guomindang Országos Kongresszusának kezébe van letéve, amely a nemzetgyűlést helyettesíti. Ez azonban nem állandó szerv, az ülései közötti periódusokban helyette a Guomindang Központi Végrehajtó Bizottsága jár el. Ez a bizottság fel van ruházva az alkotmány értelmezésének jogával, így hatalma szinte korlátlan. A fő kormányzati hatalom a Nemzeti Kormányt illeti meg. A Nemzeti Kormány az elnökből és meghatározott számú tagból áll, őket a Guomindang Központ Bizottsága választja és bízza meg. Ezen rendelkezések alapján a Guomindang párt törvényesen is az ország kizárólagos vezető erejévé vált. Az alkotmány rögzítette az állampolgárok egyes jogait is, de a legfontosabb politikai jogokkal (választás, visszahívás stb.) csak a kormány gyámsága és útmutatása alatt lehetett élni.

Amikor a politikai gyámság hatéves periódusa elvileg lejárt, új alkotmány-előkészítő munkálatok kezdődtek, s a Guomindang-kormány 1936 májusában közzétett egy tervezetet *A Kínai Köztársaság alkotmányának tervezete* (*Zhonghua minguo xianfa caoan* 中华民国宪法草案) címen. Ezt röviden *Május 5. alkotmánytervezet*ként (*Wuwu xiancao* 五五宪草) szokták emlegetni.[32] Az alkotmányozó nemzetgyűlést azonban, amely a dokumentumot elfogadhatta volna, nem hívták össze, s a hamarosan bekövetkező japán támadás megszakította az alkotmányozási munkát.

A japánok ellen folytatott háború befejezése után indokoltnak tűnt egy új, a megváltozott viszonyoknak jobban megfelelő alaptörvény kibocsátása.

31| Szövegét lásd http://zh.wikisource.org/zh-hant/中華民國訓政時期約法. Az alkotmány megszületésének előzményeiről és körülményeiről lásd Hsia 1931: 779–781; az alkotmány tartalmáról lásd uo. 788–792, a dokumentum angol fordítását lásd uo. 793–798. A szövegről lásd még Chen, Jianfu 1999: 62–63, Wei 1994: 64–65, Jordán 2008: 181.

32| Chen, Jianfu 1999: 63; az alkotmány előkészítéséről és tartalmáról lásd Jordán 2008: 182–184.

1946 novemberében Chiang Kai-shek összehívta a nemzetgyűlést (a kommunisták nem voltak képviselve), s még ebben a hónapban el is fogadták *A Kínai Köztársaság alkotmánya* (*Zhonghua Minguo xianfa* 中华民国宪法) című, véglegesnek szánt dokumentumot.[33] Az alkotmány 1947. január 1-jén lépett hatályba.

A Kínai Köztársaság alkotmánya 14 fejezetre oszlik, 175 cikkelyből áll. Csökkenti a Guomindang párt szerepét, viszont rendkívül nagy mértékben kiszélesíti az elnök hatásköreit. Az alkotmány szerkesztőinek közjogi célja minden bizonnyal egy prezidenciális köztársaság megteremtése lett volna a kommunisták elleni polgárháborúban aratott győzelem után.

Az ország elnöke igen széles jogkört kapott. Az alkotmány leszögezi, hogy az elnök az ország vezetője, a külföld felé ő képviseli a kínai államot, s ő vezeti a hadsereget. Kihirdeti a törvényeket, rendeleteket adhat ki, nemzetközi szerződéseket köthet, dönthet háború és béke kérdésében, szükségállapotot hirdethet ki, amnesztiát adhat, kinevezi és elbocsátja a főhivatalnokokat stb. Fontos jogosultsága, hogy szükségrendeleteket adhat ki, ami háborús időkben szinte korlátlan lehetőségekkel ruházza fel. Közvetíthet a minisztériumok közti vitákban. A hatalmi ágak elválasztása ismét eszmei alapja lesz az állam szervezetrendszerének, s – Sun Yat-sen elvei alapján – összesen öt hatalmi ágat különítenek el: törvényhozás, végrehajtás, ítélkezés, vizsgáztatás, ellenőrzés. A parlamentet hatévenként választják, de az alkotmány nem tartalmaz rendelkezést arról, hogy milyen gyakran kell üléseznie, nincs állandó szerve, s ülései összehívásának joga az elnöké. Ily módon az elnök szerepe a törvényhozásban is igen nagy. Az öt hatalmi ág főhivatala (*yuan* 院) az elnök alá van rendelve, utasításainak engedelmeskedni köteles. A központi és a helyi vezetés viszonyában egyértelmű a központ túlsúlya, a központi szerveknek utasítási joguk van a helyi szervek felé. Az állampolgárok jogait részletesen felsorolja az alkotmány, de igen tág teret enged ezen jogok korlátozásának is, s a kor viszonyait ismerve lehetetlennek tűnik, hogy a polgárháborús Kínában akár az alapvető emberi jogok is érvényesülhettek volna (ez vonatkozik az egész tárgyalt korszakra).[34]

A Kínai Köztársaság alkotmánya nem maradt sokáig érvényben. 1949 őszére a Népi Felszabadító Hadsereg elfoglalta az ország legnagyobb részét, s a Guomindang-vezetés az egész parlamenttel együtt Taiwanra menekült (ott az 1947-es alkotmány – jelentős módosításokkal – a mai napig érvényben

33| Szövegét lásd http://zh.wikisource.org/zh-hant/中華民國憲法.

34| A jórészt az – USA-ban képzett – John C. H. Wu (Wu Jingxiong 吴经熊) jogtudós által megszövegezett alkotmány autokratikus szellemiségéről lásd Greiff 1985. Az alkotmány kidolgozása már az 1930-as években megindult, s az előkészületi munkákat csak a japán támadás miatt szakították félbe. A szöveg kidolgozásáról, történeti előzményeiről és eszmei hátteréről lásd Holcombe 1946. A szöveg tartalmi ismertetését lásd Chamberlain 1947, Wei 1994: 65–67, Jordán 2008: 184–189.

van). A Kínai Kommunista Párt (KKP) vezette új kormányzat új alkotmányozási folyamatot indított. A többi szocialista országhoz hasonlóan a kínai kommunisták is a szovjet alkotmányozási példát követték, és gyökeresen szakítva az addigi hagyományokkal egy teljesen új szellemiségű alaptörvény jellegű dokumentum alapján kezdték építeni állami rendszerüket. *A Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testület közös programja* címet viselő iratot 1949. szeptember 29-én fogadták el, s ezzel Kína az alkotmányfejlődés új, „szocialista" szakaszába lépett.[35]

III. A Népi Forradalmi Bázisterületek alkotmány jellegű dokumentumai

A Kínai Kommunista Párt az 1920-as évek végétől az úgynevezett népi forradalmi bázisterületekre (*renmin geming genjudi* 人民革命根据地) húzódott vissza. Ezek a területek mintegy „állam az államban" módjára élték saját életüket saját törvényeik s a KKP megszabta szervezetrendszer keretei között. „Államrendjüket" alaptörvény jellegű dokumentumok szabályozták. Az állandó harcban egyes bázisterületek hol megszűntek, hol meg újak alakultak helyettük, stabil szervezet sehol sem jöhetett létre, így e dokumentumoknak a tárgyalt korszakban nem volt túl nagy jelentőségük. Mégis érdemes megemlíteni őket, mert a későbbi Kínai Népköztársaság alkotmányfejlődésének alapjai a forradalmi bázisterületek „alaptörvényei" voltak.

1931 novemberében a Jiangxi tartománybeli Ruijinben tartották a Munkás-, Paraszt- és Katonatanácsok Első Országos Kongresszusát, amely kihirdette a Kínai Tanácsköztársaság megalakulását, és elfogadta *A Kínai Tanácsköztársaság vázlatos alkotmánya* (*Zhonghua Suweiai Gongheguo xianfa dagang* 中华苏维埃共和国宪法大纲) elnevezést viselő dokumentumot.[36] 1934 januárjában a második tanácsgyűlés kisebb módosításokat hajtott végre ezen a szövegen. A mindössze 17 cikkelyből álló „alaptörvény" rendezte a bázisterület vezetésének, szervezetének kérdését, valamint deklarálta a dolgozó nép alapvető jogait. Kinyilvánította, hogy a munkás-paraszt demokratikus diktatúra célja „minden feudális maradvány eltörlése, az imperialista nagyhatalmak Kínában való befolyásának megszüntetése, Kína egyesítése". A bázisterületeken a hatalom pedig „a munkásokat,

35| Chen, Jianfu 1999: 64–65.

36| Wei 1994: 67. A dokumentum szövegét lásd http://zh.wikisource.org/wiki/中華蘇維埃共和國憲法大綱. Angol fordítását lásd Saich 1996: 552–556.

parasztokat, vöröskatonákat és valamennyi dolgozó népelemet illeti meg". A nép rendelkezik a véleménynyilvánítás, gyülekezés, egyletalapítás, vallásgyakorlás, költözés stb. szabadságával. Megszűnik minden nem és nemzetiség szerinti megkülönböztetés.

Az 1937-ben kitört japánellenes háború módosította a KKP fő célkitűzéseit, a japánok elleni harc lett a legfontosabb feladat, a bázisterületeken is mindent ennek rendeltek alá. Az erők egyesítése érdekében szükségessé vált a kommunistákon kívüli haladó erők bevonása a hatalomba. 1941 novemberében a Második Shan–Gan–Ning Határterületi Tanácskozó Gyűlés elfogadta a *Shan–Gan–Ning határterület igazgatási programja* (*Shan Gan Ning bianqu shizheng gangling* 陕甘宁边区施政纲领) című dokumentumot.[37] A fő hangsúlyt a Japán elleni harc kapta, deklarálták a japánokkal harcoló nép jogait és kötelességeit, valamint a japánellenes összefogás jegyében a vezetés bázisának kiszélesítését. Így meghirdették a „hármas-hármas rendszer" elvét, mely szerint a bázisterületek különböző szintű tanácskozó testületeiben és a különböző szintű kormányok bizottságaiban a KKP, a „párton kívüli haladó erők" és a „középutasok" egyharmad-egyharmad arányban nyernek képviseletet.

A japánellenes háború befejezése után ismét módosultak a fő célkitűzések, s a Guomindang elleni harc vált meghatározóvá. 1946 áprilisában a Harmadik Shan–Gan–Ning Határterületi Tanácskozó Gyűlés kiadta a *Shan–Gan–Ning határterületi alkotmányos alapelvek* (*Shan Gan Ning bianqu xianfa yuanze* 陕甘宁边区宪法原则)[38] elnevezést viselő programot, melyben meghatározták az új, demokratikus köztársaság alapelveit, a politikai szervezetrendszert és a politikai irányvonalat. Egyben megszüntették a „hármas-hármas rendszert", helyébe a „népi képviseleti" rendszert állítva.

1949-ben az egész országban hatalomra jutva a kommunisták a bázisterületek „alkotmányaira" alapozva, s ezeket az 1936-os szovjet alkotmány elemeivel ötvözve építették ki alkotmányos rendjüket, mellyel végül is a Guomindang-féle egypárti diktatúrát elvileg többpárti, demokratikus rendszer váltotta fel (Kínában a mai napig többpártrendszer van), természetesen a kommunista párt vezető szerepének deklarálásával.

37| Wei 1994: 68. A dokumentum szövegét lásd:
http://www.shaoshan.gov.cn/wrfc/ShowArticle.asp?ArticleID=2147.

38| Wei 1994: 68, Chen, Jianfu 1999: 34. A dokumentum szövegét lásd http://zh.wikisource.org/zh-hant/陝甘寧邊區憲法原則.

IV. Összegzés

Mint láttuk, Kínában a nyugati típusú alkotmányos eszméknek semmiféle hagyományuk nem volt: az állam hatalma elvileg korlátlan volt, az alattvalók jogait nem rögzítették. Az Európában az abszolutizmus mindenható, mindenbe beavatkozó államának korlátozására létrejött alkotmányeszmét a kínaiak készen, szerves belső fejlődés nélkül vették át a 19. század végén azzal a naiv hittel, hogy az egyeduralom korlátozására az alkotmány megfelelő, önmagában is elegendő eszköz.[39]

A Qing-dinasztia utolsó éveiben tett erőtlen alkotmányozási kísérletek mögött nem állt komoly szándék arra, hogy a birodalmat tényleg valódi alkotmányos monarchiává alakítsák át. Az alkotmányozási kényszernek a dinasztia túl későn engedelmeskedett, valószínűleg ez is szerepet játszott bukásában. A forradalmi hullám tetőpontján keletkezett 1912-es *Ideiglenes alkotmány* elviekben demokratikus köztársaságot teremtett, de a több mint kétezer éves császárság autokratikus irányítása alól nemrég felszabadult, annak még minden hagyományát magában hordozó kínai társadalomban nem lehetett esélye annak, hogy az ország egyik napról a másikra alkotmányos, demokratikus rendszerűvé alakuljon át. A forradalomnak ebből a szempontból csak annyit sikerült elérnie, hogy az alkotmányosság igényét a köztudatba építve minden későbbi, hatalmat megkaparintó erőt rákényszerítsen arra, hogy uralmát alaptörvény kibocsátásával legitimálja. Így a császári címre törő Yuan Shikaitól kezdve a militarista hadurakon át Chiang Kai-shekig (és később a Kínai Kommunista Pártig) minden hatalomra jutó elem fontosnak tartotta egy alaptörvény kiadását.

Mint láttuk azonban, Kínában a jog sosem játszott olyan meghatározó szerepet, mint Nyugaton. A törvények a késő császárkorban és a köztársasági időszakban sem alakították a történelmet, hanem csupán a történelemnek egyfajta melléktermékei voltak. Az igazi eseményeket jogon kívüli eszközökkel irányították, a jog, s így a korszak alkotmányai is csak a már kialakult helyzet kissé torz tükreinek tekinthetők. Egyik alkotmány mögött sem állt ugyanis komoly szándék a deklarált elvek megvalósítására. Ehhez hozzájárul még a legalisztikus jogi kultúra hiánya Kínában, vagyis az, hogy a törvény sosem volt itt elsődleges társadalomrendező erő. Emiatt erős társadalmi nyomás sem kényszerítette az amúgy sem túl demokratikus alkotmányok betartására és betartatására a hatalomért küzdő feleket.

A korszak alkotmányai tehát gyakorlatilag nem voltak hatással az események menetére vagy a történelmi szereplők viselkedésére. Lényegében az

39| A kérdésről lásd még Jordán 2008: 179.

alkotmányozás külföldi példák külsőségeinek másolását jelentette valós belső tartalom nélkül. Nagyon jó példa ez arra a tipikus jelenségre, amikor Kína már – hosszas, esetleg kínkeserves, zsákutcákkal teli fejlődés során – kialakult intézményeket készen vesz át külföldről, s az átvett intézmény a teljesen eltérő kínai körülmények között vagy nem funkcionál, vagy pedig végletesen átalakulva már nem is emlékeztet az eredeti intézményre.

Kína alkotmányos jogállammá való átalakulásának folyamata máig nem fejeződött be. A Kínai Népköztársaságban megalakulása óta négy alkalommal fogadtak el új alkotmányt, mindannyiszor a pillanatnyi politikai helyzetre válaszul, s több alkalommal teljesen megfeledkeztek az épp érvényben lévő alkotmányról is, ha az érdekek úgy kívánták (lásd a kulturális forradalom időszakát). A jogállami átalakulás valójában csak három évtizede kezdődött, s ennek keretéül szolgál a ma hatályos, 1982-es alkotmány. A rendkívül gyorsan változó kínai társadalom és gazdaság, illetve a hagyományok megszabta keretek között a kínai törvényhozóknak és jogalkalmazóknak még számos tennivalójuk akad, hogy Kína jogrendszerét tekintve is szervesen integrálódjék a világba.

Felhasznált irodalom

Akita, George. 1962. „The Meiji Constitution in Practice: The First Diet." *The Journal of Asian Studies,* Vol. 22, No. 1, 31–46.

Alford, William P. 1997. „Law, Law, What Law? Why Western Scholars of Chinese History and Society Have Not Had More to Say about Its Law." *Modern China,* Vol. 23. No. 4. 398–419.

Ames, Roger T. 1983. *The Art of Rulership. A Study in Ancient Chinese Political Thought*. Honolulu, University of Hawaii Press.

Benická, Jana. 2001. „Fa: Did Its Meaning Change in Chinese Philosophy? Some Remarks on Fa in Confucianism and Legalism." *Asian and African Studies,* Vol. 10, No. 1, 44–55.

Bodde, Derk. 1954. „Authority and Law in Ancient China." In Wilson, J. A.–Speiser, E. A. et al. *Authority and Law in the Ancient Orient,* Supplement No. 17 of *JAOS,* 46–55.

Bodde, Derk–Morris, Clarence. 1967. *Law in Imperial China: Exemplified in 190 Ch'ing Dynasty Cases.* Cambridge, Mass, Harvard University Press.

Ch'ü T'ung-tsu. 1961. *Law and Society in Traditional China.* Paris, Mouton & Co.

Chamberlain, Joseph P. 1947. „Structure of China's Constitution." *Far Eastern Survey,* Vol. 16, No. 9, 100–105.

Chen, Jianfu. 1999. *Chinese Law: Towards an Understanding of Chinese Law, Its Nature, and Development* (London-Leiden Series on Law Administration and Development, 3.) Martinus Nijhoff Publishers

Chen, Yingying. 2009. „Neighborhood Mediation and Procedural Justice: From China's Experiences." Paper presented at the annual meeting of the The Law and Society, Las Vegas.

Diamant, Neil J. 2000. „Conflict and Conflict Resolution in China Beyond Mediation-Centered Approaches." *Journal of Conflict Resolution,* Vol. 44, No. 4, 523–546.

Fu, Zhengyuan. 1996. *China's Legalists. The Earliest Totalitarians and Their Art of Ruling*. Armonk, London, M. E. Sharpe. (New Studies in Asian Culture.)

Greiff, Thomas E. 1985. „The Principle of Human Rights in Nationalist China: John C. H. Wu and the Ideological Origins of the 1946 Constitution." *The China Quarterly,* No. 103, 441–461.

Holcombe, Arthur N. 1946. „Chinese Political Thought and the Proposed New Constitution." *The Journal of Politics,* Vol. 8, No. 1, 1–23.

Hsia, C. L. 1931. „China's People's Convention: National Constitution and

Ten-Year Plan." *Pacific Affairs,* Vol. 4, No. 9, 779–798.
Hsu Dau-lin. 1970. „Crime and Cosmic Order." *HJAS,* Vol. 30, 111–125.
Huang, Philip C. C. 2006. „Court Mediation in China, Past and Present." *Modern China,* Vol. 32, No. 3, 275–314.
Johnson, Wallace (transl.) 1979. *The T'ang Code*. Vol. I. *General Principles*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
Johnson, Wallace (transl.) 1997. *The T'ang Code*. Vol. II. *Specific Articles.* Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
Jordán Gyula. 2008. *„Az ég magas, a császár messze van." Igazságszolgáltatás, jog és politika Kínában.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
Kwong, Luke S. K. 2000. „Chinese Politics at the Crossroads: Reflections on the Hundred Days Reform of 1898." *Modern Asian Studies,* Vol. 34, No. 3, 663–695.
Ladany, Laszlo. 1992. *Law and Legality in China. The Testament of a China-watcher*. Edited by Marie-Luise Nath. London, Hurst & Company.
Liu, Yongping. 1998. *Origins of Chinese Law. Penal and Administrative Law in its Early Development.* Hong Kong–Oxford–New York, Oxford University Press.
MacCormack, Geoffrey. 1996. *The Spirit of Traditional Chinese Law*. Athens–London, The University of Georgia Press.
Pei, Cao. 1999. „The origins of mediation in traditional China." *Dispute Resolution Journal,* May 1999.
„The Provisional Constitution of the Republic of China." *The American Journal of International Law,* Vol. 6, No. 3, Supplement: Official Documents (Jul., 1912), 149–154.
Quigley, Harold Scott. 1923. „The Political System of Imperial China." *The American Political Science Review,* Vol. 17, No. 4, 551–566.
Quigley, Harold Scott. 1924. „The Constitution of China." *The American Political Science Review,* Vol. 18, No. 2, 346–350.
„Recent Political Developments in China." *The American Journal of International Law,* Vol. 6, No. 2, (Apr., 1912), 467–473.
Saich, Tony (ed.) 1996. *The Rise to Power of the Chinese Communist Party: Documents and Analysis*. New York, M. E. Sharpe.
Salát Gergely. 2003. *Büntetőjog az ókori Kínában. Qin állam törvényei a shuihudi leletek alapján.* Budapest, Balassi Kiadó. (Sinológiai Műhely 3.)
Salát Gergely. 2005. „Az első kínai »jogtörténet« – Ban Gu értekezése a büntetésekről." In Hamar Imre–Salát Gergely (szerk.) *Kínai filozófia és vallás a középkor hajnalán.* Budapest, Balassi Kiadó, 13–75.
Schram, Stuart R. (ed.) 1987. *Foundations and Limits of State Power in China.* Hong Kong, The Chinese University Press.

Shapiro, Sidney. 1990. *The Law and the Lore of China's Criminal Justice*. Beijing, New World Press.
Tőkei Ferenc (vál., ford.) 1980. *Kínai filozófia. Ókor. Szöveggyűjtemény.* I–III. kötet. (2. kiadás.) Budapest, Akadémiai Kiadó.
Wei Dingren 魏定仁 (szerk.) 1994. *Xianfaxue* 宪法学. Beijing, Beijing Daxue Chubanshe.
Wong, Young-Tsu. 1992. „Revisionism Reconsidered: Kang Youwei and the Reform Movement of 1898." *The Journal of Asian Studies,* Vol. 51, No. 3, 513–544.
Yang Hegao 楊鶴皋 (szerk.) 1988. *Zhongguo falü sixiang shi* 中國法律思想史. Beijing, Beijing Daxue Chubanshe.
Zhang Guohua 張國華 – Rao Xinxian 饒鑫賢 (szerk.) 1984. *Zhongguo falü sixiang shi gang, shang* 中國法律思想史綱, 上. Lanzhou, Gansu Renmin Chubanshe.